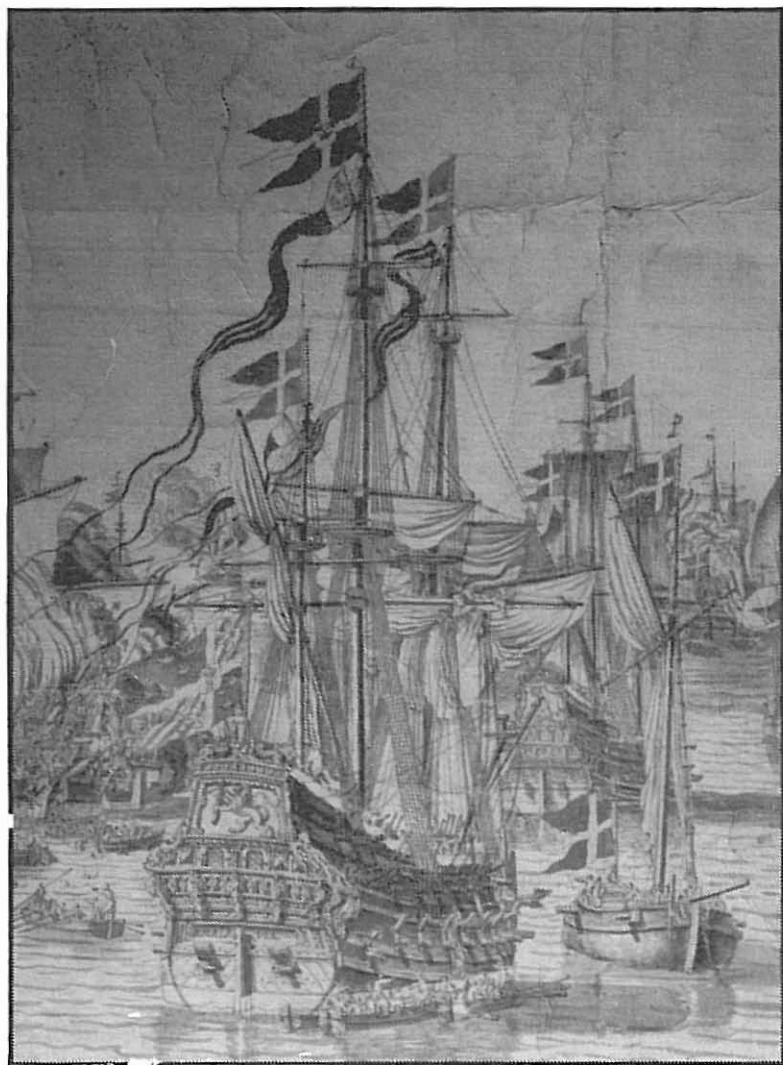

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT

25. årgang

Nr. 4 *November 1992

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT

INDHOLD

Adresse:

ORLOGSMUSEET
Overgaden oven Vandet 58
1415 København K.
Tlf. 31 54 63 63
Giro nr. 5 18 76 13

udgives af:

MARINEHISTORISK SELSKAB
Ved Fortunen 10A, 2800 Lyngby.

Selskabet
ORLOGSMUSEETS VENNER
adresse: Orlogsmuseet, se ovenfor.

ORLOGSMUSEETS MODEL-
BYGGERLAUG
adresse: Orlogsmuseet, se ovenfor

Redaktion:
Jørgen H. Barfod (ansv.h.)

Lay-out:
Mogens Dithmer

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT
udkommer 4 gange årligt.
Årsabonnement kr.55.-
Enkelte numre kr.15.-

Artikler og anmeldelser, der ønskes optaget
i tidsskriftet, sendes til ovennævnte adresse.
Sidste frist for indlevering af stof er den 10.
i månederne januar, april, juli og oktober.

Eftertryk er kun tilladt med tydelig kildean-
givelse.

Alle henvendelser vedr. adresseforandringer,
fejl ved bladets levering o.lg. bedes rettet
til Postvæsenet.

Tryk: ORLOGSMUSEET
ISSN 0106.5122

Artikler:

Nordisk søtaktik i 1500- og 1600-tallet
- og Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677

Niels M. Probst 3

Slaget i Køge Bugt - en korrektion

Ib Gram-Jensen 26

Andet:

Boganmeldelse 24

Fra Orlogsmuseets billedarkiv 32

Forside:

Willem van de Velde d.æ.: Slaget i Femern Belt den 13. okt. 1644. K.G. Wrangels flagskib "Smålands Lejon" har trukket sig ud af kampen for at reparere skader på skrog og rig. I baggrunden skimtes det brændende danske eskadreflagskib "Lindormen". Skokloster, udsnit. Fot. Niels M. Probst.

NORDISK SØTAKTIK I 1500- OG 1600-TALLET

- og Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677.

Niels M. Probst

Orlogsmuseet har i længere tid haft en model under fremstilling, der skal formidle slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677. Modellen er nu så vidt fremskreden, at skibenes placering skal afgøres. Der skal træffes beslutning om hvilken situation under slaget modellen skal illudere, og i den forbindelse skal det, om ikke bevises så dog sandsynliggøres, hvor flåderne, eskadrerne og de enkelte skibe på det tidspunkt befandt sig i forhold til hverandre.

Mængden af litteratur om emnet viser, at dette slag uden sammenligning er den mest omdiskuterede begivenhed i nordisk søkrigshistorie. Blot indenfor de seneste fyrrer år er der, foruden adskillige bogkapitler, fremkommet henvend 400 tekstsider debatstof! De to fyldigste faghistoriske behandlinger er Jørgen H. Barfods afhandling i *Historisk Tidsskrift* 1980 og Ib Gram-Jensens artikel i *TfS* 1987. I Barfods solidt funderede arbejde fastlægges slagets generelle forløb, blandt andet underbygges den omstridte teori om Niels Juels skift af flagskib ved Stevns. Gram-Jensens arbejde fremtræder, titlen til trods, nærmest som den gennemargumenterede og dokumenterede historiografiske oversigt, som Knud J.V. Jespersen efterlyste i 1980 (1). Gram-Jensen kommer imidlertid også ind på de rent taktiske forhold, idet han forsøger på at drage en parallel til slaget ved Lowestoft i 1665, hvor englænderne anvendte en rudimentær form

for linjetaktik, mens hollænderne, der tilsigtede entring, anvendte såkaldt melétaktik. Forholdet mellem de engelske og de hollandske tab i dette slag svarer nogenlunde til forholdet mellem de danske og svenske tab i Køge Bugt slaget, og dermed understøttedes den opfattelse, der i sin tid fremsattes af Bergersen, nemlig, at svenskerne var formeret til entring, dels den traditionelle opfattelse om anvendelsen af linjetaktik på dansk side.

Der er dog stadig en del strids-spørgsmål, der ikke er afklaret, det eneste alle synes at kunne blive enige om er, at kilderne omkring slaget ikke kan bære en rekonstruktion af de faktiske begivenheder! På den baggrund kan det forekomme noget dristigt, at forsøge at formidle slaget i modelform. En gennemgang af de mange behandlinger viser imidlertid, at de som regel udelukkende er baseret på kilderne omkring selve slaget, gerne set på baggrund af senere tiders taktiske begreber. Udtryk som melé, linjetaktik og kontramarch bruges jævnligt, skønt de ikke indgik i datidens terminologi.

Hensigten med nærværende indlæg er at påvise, hvorledes den viden om begivenhederne, der kan hentes ud af forholdsvis magre og ofte usikre kilder vedrørende selve slaget, kan underbygges og suppleres ved hjælp af oplysninger om tidligere nordiske søkrigsbegivenheder og taktik. Ved at

sammenholde disse med en kilde der ikke synes at have været brugt før, Niels Juels sejlorder fra 1677, viser det sig nemlig, at ikke blot svenskerne, men også danskerne anvendte traditionel taktik, der, i modsætning til den hidtidige opfattelse, kan føres direkte tilbage til den ældste kendte taktiske forordning i nyere nordisk søkrigshistorie: Herluf Trolles sejlorden fra 1564.

Under den følgende gennemgang af ældre nordisk søtaktik vil også skibenes størrelse, armering og bemanding blive berørt. Kampmåde og kampmidler er jo indbyrdes afhængige af hverandre.

DEN NORDISKE SYVÅRSKRIG 1563-70.

I 1563 udfærdigede Peder Skram en instruks til hovedsmænd og skippere, om at søge fjenden og følge ham efter, samt en "Ordning og skik, hvori hvert skib skal sig holde, og hvad hvert skal sig foretage" (2), altså en slagorden. Selve slagordenen synes ikke at være bevaret, men året efter, i 1564, udfærdigede Herluf Trolle sin instruks med den velkendte sejlorden, hvor flåden indælt i tre skibsgrupper, hver bestående af et hovedskib og to sekundanter. Med hensyn til vendinger og rangering indeholder instruksen dog kun den bestemte, at Naar Admiralen lægger over eller vender, da skal ingen i nåden vende, førend han kommer raj i den andens kølvand, dersom den vender der forre sejler, saa man altid holder sin ordning (3). Herluf Trolles sejlorden er blevet beskrevet som

en kileformation, og sådan ses den også altid gengivet, men det er en tilsnigelse. Som det ses (fig. 1), lå skibene på tre parallelle kolonner. Velsagtens til dels på grund af den gængse, forvanskede gengivelse, har man hidtil ment, at det kun var en marchformation, der ikke anvendtes i kamp. Men ser man nærmere på skibenes indbyrdes stør-

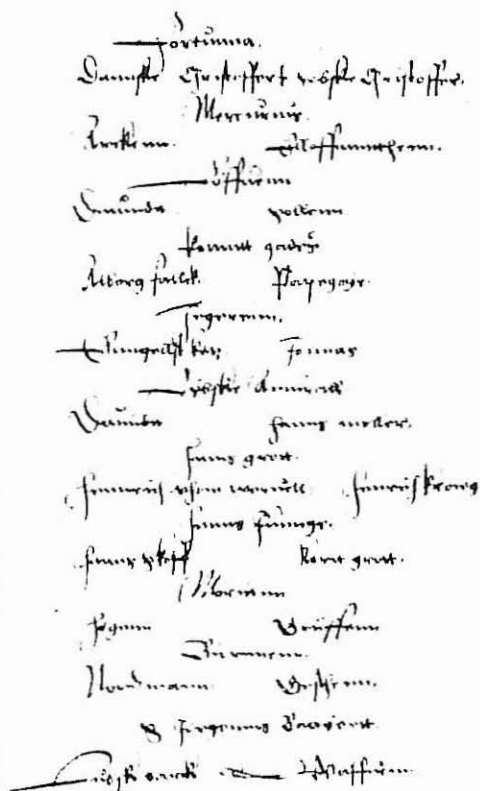

Fig. 1. Herluf Trolles egenhændige sejlorden. Midterkolonnen består af hovedskibene, der på hver side har en sekundant. De forreste skibe var betydeligt større end de agterste. (RA, Gyldenstiernes papirer, her gengivet efter Crèvecoeur)

relse, således som den kommer til udtryk ved besætningernes antal (4), viser det sig, at formationens hoved består af langt de kraftigste skibe. Flagskibets to sekundanter er således betydeligt større end de hovedskibe, der ligger længere tilbage i formationen. I stedet for det "juletræ" der normalt ses gengivet, er der altså tale om en "kølle" med tyngden i hovedet, en angrebsformation. Ideen om at Herluf Trolles sejlorden kun skulle have været en marchformation, gendrives endeligt af Otto Ruds sejlordre fra det følgende år, en sejlordre, der hidtil synes at have ført en temmelig upåagtet tilværelse, måske fordi det eneste kendte eksemplar befinder sig i Lübeck. Otto Ruds instruks af 22/6 1565 behandler udtrykkeligt den orden, som skibene skal ligge i for at tage imod fjenden. I forhold til Trolles sejlorden er den eneste væsentlige forskel, at den forreste gruppe, admiralsgruppen, består af fem i stedet for tre skibe. De efterfølgende ti tre-skibsgrupper består hver af et hovedskib og to sekundanter. Og her specificeres det, i modsætning til tidligere, at kolonneorden, hvor sekundanterne sejler på hver side af hovedskibet, kun skulle anvendes når der sejledes for vinden. Ved bidevind derimod rangeredes skibene i nummerorden på en lang linje. Nummereringen viser iøvrigt, at der var forskel på admiralsgruppen og tre-skibsgrupperne, idet admiralskibet er opført som no. 4. Under bidevindssejladis lå der altså tre sekundanter foran det og en bagved, hvorimod hovedskibene i tre-skibsgrupperne lå forrest fulgt af deres to sekundanter (5). I praksis indebærer denne sejlorden, at når man havde luven, og dermed var i angrebsposition, anvendtes kolonneformationen, mens man i læ af fjenden

tog imod dennes angreb i linjeformation.

Der kendes ingen tilsvarende svenske sejlordrer fra denne tid, men de har eksisteret. Af Erik XIVs instruks for Klas Horn fra 1565 fremgår det, at der har været vedføjet en seddel, hvor kongen forordner, hvordan tre skibe altid skal rangeres sammen, så et gik foran, mens de to andre fulgte noget efter, så de desbedre kunne komme hinanden til undsætning om nødvendigt, og tillige tilføje fjenden skade (6). Tre-skibsgrupperingen anvendtes altså også af svenskerne, hvilket giver grund til at antage, at de også i andre henseender fulgte samme taktiske principper som deres modpart.

Ser man på, hvorledes søslagene formede sig i praksis, er det et gennemgående træk, at de indledtes med et antal såkaldte vendinger, to, tre, eller fire sådanne vendinger ses omtalt i beretningerne, og at de afsluttedes ved entring, gerne med admiralskibene som hoveddaktører. Lidt forenklet kan man sige, at datidens flåder stævnedes mod hverandre med admiralerne i spidsen, hvorfra de, i bedste ridderstil, søgte nærkamp med deres ligemænd. De omtalte vendinger tjente dels til at forsøge at beholde eller vinde den attraktive luvposition, dels til at ødelægge modstanderens manøvrevevne ved artilleribeskydning, således at styrkerne kunne koncentreres om enkelte havarister.

Syvårskrigens orlogsskibe havde gerne meget store besætninger, hovedskibe med over 1000 mands besætning var ikke noget særsyn, og af mandskabet var omkring halvdelen soldater,

"værøgtige karle", der ikke havde noget at gøre med selve sejladserne. Den egentlige skibsbesætning bestod af bøsse-skytter, en for hver kanon, og selvfølgelig bådsmand, der udover at betjene sejl og rig, også assisterede bøsse-skytterne under kamp. I begyndelsen af krigen var skibene gennemgående ret svagt bestykket, men snart kan der spores en markant forøgelse af artilleribesætningen. Som eksempel kan nævnes Peder Skrams flagskib "Fortuna", på omkring 400 læster, der i juli 1563 fik luntepenge til 6 kartoveskytter, 2 slangeskytter og 39 bæsseskytter, mens dets efterfølger, "Fortuna" fra 1565, der ganske vist var noget større, i juli 1567 fik luntepenge til 20 kartoveskytter, 14 slangeskytter, 14 trekvartslangeskytter og 80 bæsseskytter (7). Det ses, at det svære artilleri, kartover, hele og trekvarte slanger, er seksdoblet, fra 8 til 48 stykker, mens det lettere, der betjentes af bæsseskytterne, nemlig halve og kvarte slanger, stenstykker og hager, er fordoblet på det nyere skib. Den kraftige forøgelse kan let forklares, for under krigen sås det gang på gang, hvor megen skade det svære artilleri var i stand til at forårsage, og for første gang blev selv store skibe sænket ved artilleribeskydning.

PERIODEN 1570-1643.

Under Syvårskrigen byggedes en del meget store skibe, for eksempel det berømte svenske "Makalös" eller "Mars" som det egentlig hed, og førnævnte "Fortuna" 1565 og dets lybske søsterskib "Adler". De var på 600-750 læster og der er næppe tvivl om, at de størrelsesmæssigt betegnede den yderste grænse for datidens skibsbygningstek-

nologi. Der var store problemer med at holde dem tætte, selv i fredstid, hvor de lå oplagt, sprang de ofte læk, og på Bremerholm synes faciliteterne ikke at have egnet sig til deres vedligeholdelse. Når de skulle kølhales, måtte de sendes til Båhus, og det skulle vel at mærke ske inden de blev for lække til at foretage rejsen! I fredstid var de store skibe til ringe nytte. De egnede sig ikke til almindelig patruljetjeneste, og vedligeholdelsen af dem var en belastning, selv når de lå oplagt. Under krigen havde de store besætninger de krævede skabt voldsomme logistiske problemer. For at nå at samle tilstrækkelig fæltal til sommerens togter måtte man starte allerede det foregående efterår (8). Dette sammenholdt med de artilleristiske erfaringer fra krigen, forklarer hvorfor man i 1580'erne, under Frederik II's personlige ledelse, tog fat på at udvikle en mindre orlogsskibstype, hvor hovedvægten var lagt på sejlegenskab og effektivt artilleri (9). I denne forbindelse var det nok ingen tilfældighed, at man i England, hvor man nøje havde fulgt udviklingen i Norden, om trent samtidig tog fat på bygningen af en skibstype med præcis de samme egenskaber som Frederik II's velarmerede hurtigsejlere, de såkaldte "low-charged ships", der i 1588 viste sig så effektive imod den spanske armada.

Desværre ved man ikke meget om, hvordan Frederik II's skibe så ud, men Christian IV tog straks efter kroningen fat på at modificere flåden, og tegningen til hans første hovedskib, "Argo" 1601, findes stadig (fig. 2) (10). Skibet var på 400 læster, og tegningen viser et meget konsekvent forsøg på at skabe et hurtigt og effektivt artilleriskib, med skarpe undervandslinjer, stor middel-

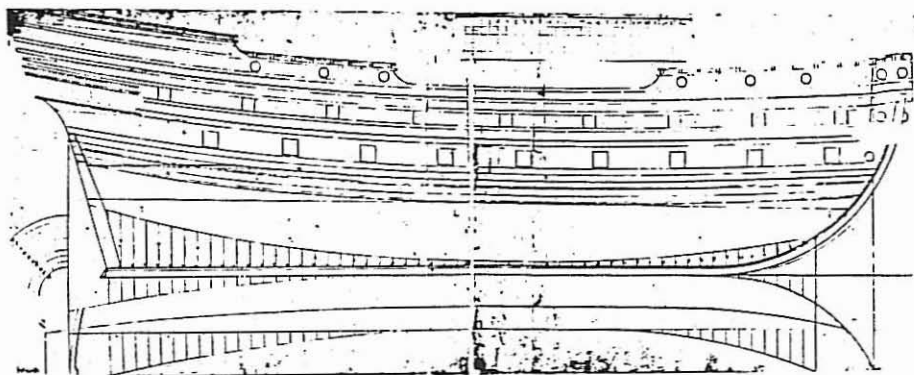

Fig. 2. Bygmesteren David Balfours tegning til hovedskibet "Argo" 1601-35. RA, SØE K&T, Des E nr. 2 og 3.

porthøjde og rigelig portafstand, til fremme for en ubesværet kanonbetjening. Det viste sig dog, at portafstanden uden ulemper kunne forringes noget, men bortset fra at efterfølgende skibe havde 11 porte i laget istedet for "Argo's" ni, var næsten alle de hovedskibe, der byggedes frem til 1640erne, af samme type som "Argo". Den normerede besætning på disse hovedskibe var omkring 360 mand af hvilke 120 eller ca. 1/3 var soldater, bevæbnet som fodfolk med 60 musketter, 60 "pamperter" (korte sabler) og 40 halve piker (11). Men skibenes artilleri, omkring 50 kanoner, var deres hovedbevæbning. I 1642 skrev Christian IV i forbindelse med udrustningen af det senere så berømte hovedskib "Trefoldighed", at han foretrak få kraftige kanoner fremfor mange små, et synspunkt der bringer slagskibsudviklingen i begyndelsen af dette århundrede i erindring.

I Syvårskrigen flåder var alle skibe underlagt et enkelt admiralskib, der så til gengæld var så stort som det kunne lade sig gøre at bygge det. Men adskillige af slagene afgjordes ved at dette admiralskib alligevel blev nedkæmpet. Den koncentrerede ledelsesstruktur viste sig således mindre hensigtsmæssig. Løsningen på dette problem måtte være tilvejebringelsen af en understruktur, der kunne overtage ledelsen i tilfælde af flådechefens bortfald, en inddeling af flåden i eskadrer med hvert sit admiralskib. Det ses første gang praktiseret under armadakampene i 1588, hvor englænderne overfor den massive halvmåneformede spanske formation delte deres flåde i fire eskadrer.

Det har ikke kunnet afgøres, hvornår inddeling i eskadrer indførtes i Norden, men det tidligst kendte eksempel er svensk, det indeholdes i Gustav II Adolfs sejlording fra 1623. Her deltes en flåde på 21 skibe i fire eskadrer, en chefeskadre på seks skibe og tre

underlagte eskadrer på hver fem skibe. I hver eskadre lå admiralskibet forrest, mens de andre lå noget agterfor, to til styrbord og to eller tre til bagbord. Med vinden skulle eskadrerne sejle side om side, men under "loveren", altså bidevindssejlads, skulle eskadrecheferne, uden at ændre den interne eskadreorden, følge efter flådechefen i nummerorden, og sørge for at vende der hvor han havde vendt (12). Bortset fra forøgelsen af sekundanternes antal, og admiralstitlen for de fire hovedskibschefer, er den eneste forskel fra Otto Ruds orden således, at skibene indenfor grupperne ikke lægges på linje ved bidevindssejlads.

I Danmark forekommer den tidlige kendte eskadreinddeling i forbindelse med togtet mod Hamborg i 1630. Også her inddeltes flåden i fire eskadrer, og i hver var der ikke blot en admiral, men også en underadmiral. Instruksen foreskriver en flagføring, der differentierer de fire eskadrer ved hjælp af bolsaner, d.v.s. lange vimpler. I første eskadre, rigsadmiralens, skulle alle skibene føre bolsaner på stortoppen, i anden eskadre på fortoppen, i tredje eskadre på bovsprydet og i fjerde på messanruen. Ifølge sejladsinstruksen skulle rigsadmiralens eskadre ligge forrest og holde avantgarden, derefter sejlede nummer to og tre eskadre efter hverandre, de skulle holde bataljen, og til sidst kom fjerde eskadre, der skulle holde arrieregarden. Det er første gang udtrykkene avantgarde, batalje og arrieregarde forekommer. Inden for de enkelte eskadrer skulle admiralen sejle foran, underadmiralen bag og de andre skibe *jævnside*s med hverandre (13). Formuleringen er lidt kryptisk, men den er blevet tolket som en

variant af Herluf Trolles tre-skibsformation (14). At tre-skibsgruppen, hvor det store skib understøttedes af to mindre sekundanter, endnu på dette tidspunkt var det taktiske grundelement, bekræftes af flådens sammensætning, ikke blot den der sendtes mod Hamborg, men taget som helhed. Af de egentlige orlogsskibe var ca. 1/3 såkaldte "store skibe" på 250-400 læster med en længde på 120-140 fod, mens 2/3 var "små skibe" på 100-150 læster med en længde på 100-110 fod (15).

TORSTENSSONSFEJDEN 1643-45.

Da den svenske hær under feltmarskal Lennart Torstensson i december 1643 uden varsel overskred grænsen og rykkede op gennem Jylland, var Danmark fuldstændig uforberedt på krig. Det lykkedes dog forbavsende hurtigt at få stablet et forsvar på bene, således at øerne kunne sikres. Landforsvaret var imidlertid i stor udstrækning baseret på hvervning af lejetropper, især i Tyskland, så manglen på øvede tropper må have været meget følelig. Det gik især ud over flåden. Den normerede bemanning for 400-læsters hovedskibene var som nævnt 360 mand, hvoraf de 120 var soldater, og proviantskriverens regnskab viser da også, at f.eks. hovedskibet "Patientia" i 1627 og 1628, altså undre Kejserkrigen, var bemanded med henholdsvis 350 og 400 mand. Men i foråret 1644 fik "Patientia" kun proviant til 240 mand, hvilket omtrent svarer til den normerede skibsbesætning minus soldater, og det samme forhold gjorde sig gældende for de øvrige skibe i flåden.

Den 15. maj udsendtes koffardiskibet "Lybske Fortuna" med proviant til de skibe, der på det tidspunkt var i søen. En sammentælling for de ni skibe, der under Christian IV dagen efter kæmpede i Lister Dyb, viser, at de på det tidspunkt havde 1246 mand ombord. Det svarer nogenlunde til deres normerede skibsbesætninger, men de skulle desuden have haft omkring 670 soldater ombord. Så når den hollandske admiral Marten Thijssen efter slaget hævdede, at havde de andre skibe blot fulgt ham kunne de have fanget kongen (16), var det nok mere end en flot bemærkning. På et tidspunkt lå Christian IVs flagskib "Trefoldighed" grundstødt, ude af stand til at manøvrere. Hollænderne havde mindst 700 soldater ombord, så en determineret doublering og entring ville have stillet "Trefoldighed"s undertallige besætning overfor en meget farlig situation.

I juni 1644 stod den samlede hovedflåde ud fra København, og til denne udrustning var det åbenbart lykkedes at skrabte et antal soldater sammen. De lette orlogsskibe af Fides- og Hummeren-certen, der var normeret med en skibsbesætning på 100-110 mand plus en soldaterbesætning på 40 mand, fik proviant til 120 mand, hvoraf de 40 udtrykkeligt benævnes soldater. Så skønt de stadig var lidt underbemandede, havde de dog deres normerede soldaterbesætninger. De store skibe derimod synes ikke at have fået deres besætninger suppleret op, de provianteredes kun til et antal svarende til deres normerede skibsbesætninger.

Til belysning af eskadrefordeling, signaler og taktik i Slaget på Kolberg Heide 1. juli 1644 findes Pros Munds

eksemplar af flagordre og instruks, samt sejladsordren for hans egen eskadre (17). Det fremgår her, at flåden var delt i fire eskadre, "General Admiralen" på "Patientia" skulle sejle foran og holde avantgarden,, schoutbynachten på "Trefoldighed" skulle følge næst efter og holde bataljen, dernæst "quartal-admiralen" Pros Mund på "Sancte Sophia", og endelig skulle viceadmiralen på "Lindormen" holde arrieregarden. De fire eskadrer var differentieret med bolsaner omtrent som på toget mod Hamborg 1630. Pros Munds Ordinsans eller sejlordre for hans egen eskadre (fig. 3), viser, at skibene inden for de enkelte eskadrer rangeredes efter samme princip som selve flåden: i kolonneformation med admiralen forrest, viceadmiralen agterst og schoutbynachten i midten. Den svenske flåde var inddelt i tre eskadrer med flådechefen i spidsen af den forreste. Den danske instruks giver et indtryk af, hvordan man forventede mødet med den ville forme sig, der står:

Ehr dett saa, at den Svenske Flaade oss Recontrerer i Søen og sig med sine hoffuetschibe udi en bred front Precenterer, schall worris Admiraler gjøre ligesaa og saa en huer Captein Secundere sin Adm.. Och den ene Staa den anden bi som Erlige Soldater ligner og vel anstaar. Och dersom mand till Entning forarsagis, da at gjøre huer sin beste og sig willig lade finde, deris fiende at be-mechtige som de wille Andtsuarre.

Axel Zettersten opgiver, omend med forbehold, den samlede besætning på den svenske flåde til 5940 mand, bådsmænd og soldater. Bergeresen regner sig ved hjælp af de normerede besætningstal frem til, at orlogss-

Ordinanck.
 Jussu Affen nu fier pfall tøjle,
 Sancte Sophia,
 Samson Galej.
 Nallebladet
 Gacmed,
 Delmenhorst,
 flyendes skrot
 Rotte Gandt,
 Inge wiff,
 Marhatten
 3 Kroner,
 Datum Sancte Sophia den 27.
 Junij Anno. i 1644.

Fig. 3. Pros Munds "Ordinands
 huorefter en huer schall seigle",
 dateret 27. juni 1644. Ifølge den
 samtidige slagordre var "Sancte
 Sophia" admiralskib, "Tre Kroner"
 viceadmiral og "Delmenhorst"
 schoutbynacht. Kun de to først-
 nævnte var "store skibe".

skibene i den danske flåde var beman-
 det med 4780 mand. Men proviant-
 tallene viser, at den samlede besætning
 kun var på 3974 mand, 2000 færre
 end på den svenske flåde. På den bag-
 grund kan det ikke undre, hvis den
 danske flåde i Kolberg Heide slaget for
 enhver pris søgte at undgå entrings-
 kamp, instruksens antydning af, at ent-

ring var noget man forårsagedes til, ik-
 ke noget man selv gav årsag til, er fuldt
 forståelig.

Slaget varede 8 1/2 time, og det
 endte uafgjort, ingen af siderne miste-
 de skibe. Ganske som under Syvårskri-
 gen omtales hovedbegivenhederne i
 forbindelse med "vendinger", der i dan-

ske kilder tillige ses benævnt "shars" og "sherusseringer", i svenske "resor" eller "chargen", hvoraf flåderne nåede at foretage fire (18).

Den danske flåde var i læ af den svenske, den har utvivlsomt været rangeret ifølge instruksen, nemlig på linje med flådechefen i spidsen, og vidneudsagnene i de efterfølgende søretssager tyder på, at man gik fjenden i møde, vendte og gik lidt i læ for at lade og reparere, hvorefter man atter gik imod fjenden.

Den svenske flåde var ifølge en fransk beretning *divisee en trois escadrons en forme de croissant* (19). Det bringer den spanske armadaformation fra 1588 i erindring, men da flådechefen Fleming synes at have ligget i spidsen under samtlige vendinger, må det nok snarere antages, at eskadrerne var formeret en *echelons*, med Fleming forrest, men noget sikkert kan ikke siges. Mens den svenske flåde lå inde-spærret i Kielerfjord, udfærdigedes to slagordener, en hvor de 36 skibe var formeret i tre geledder med de tolv største i forreste geled, en anden hvor skibene lå i en halvmåneformet formation, med spidserne, hvor de største skibe lå, pegende fremad. Det må dog erindres, at situationen var atypisk, under kamp i åbent farvand ville sådanne formationer næppe blive anvendt.

I efteråret 1644 sendtes en mindre flåde på 17 skibe, under Pros Mund på "Patientia", til Østersøen. Opgaven var at spærre hjemvejen for en hollandsk hjælpeflåde, der i eftersommeren var trængt ind i Østersøen, hvor den havde forenet sig med svenskerne. Desværre

giver proviantregnskaberne ingen oplysninger om besætningernes størrelse på denne udrustning, måske blev skibene forsynet med proviant, der var blevet tilovers fra den hjemvendte hovedflåde. Alt tyder imidlertid på, at også Pros Munds flåde var stærkt underbemandet, at der ingen eller næsten ingen soldater var ombord. Det siges udtrykkeligt af Liljefalk, dog uden kildeangivelse (20), og det fremgår af Bergersens kalkulationer (21). Og i stedet for en hjælpeflåde af samme kaliber som den Christian IV havde kæmpet imod i Lister Dyb, mødte Pros Mund en kombineret svensk-hollandsk flåde på 41 skibe, hvoraf mange var regulære orlogsskibe, og som medførte 1500 soldater. Flåden førtes af den tidligere rytteroberst K.G. Wrangel, og trods den voldsomme overmagt tog Pros Mund kampen op, velsagtens i håb om dermed at udsætte svenskerne udnyttelse af deres overmagt til søs, på et tidspunkt hvor øerne lå praktisk talt forsvarsløse hen, den danske hær stod nemlig på det tidspunkt i Skåne.

Slaget i Femern Belt den 13. oktober 1644 varede ialt seks timer og det indledtes med en artilleriduel, der varede omkring fire timer. Ifølge den hollandske admiral, lå Pros Mund, der havde luven, med sine to eskadrer på en lang linje, bidevind for styrbords halser. Wrangels flagskib fik hurtigt rigningen så meget ødelagt at det måtte trække sig ud af kampen for at reparere. Efterhånden blev også de danske skibe så forskudt, at det kneb med at holde formationen, og hollænderne pressede sig til luvart af den danske linje så de kunne doublere. "Patientia" blev entret af to skibe og måtte, efter

Pros Mund var faldet, overgive sig. Det andet eskadreflagskib blev antændt af en brander, og da også de to viceadmiralsskibe kom i vanskeligheder, søgte resten af flåden, der overvejende bestod af lette orlogsskibe, at undkomme. Det lykkedes kun få af dem. I alt 12 af Pros Munds skibe blev enten erobret eller ødelagt (22).

PERIODEN 1645-1675.

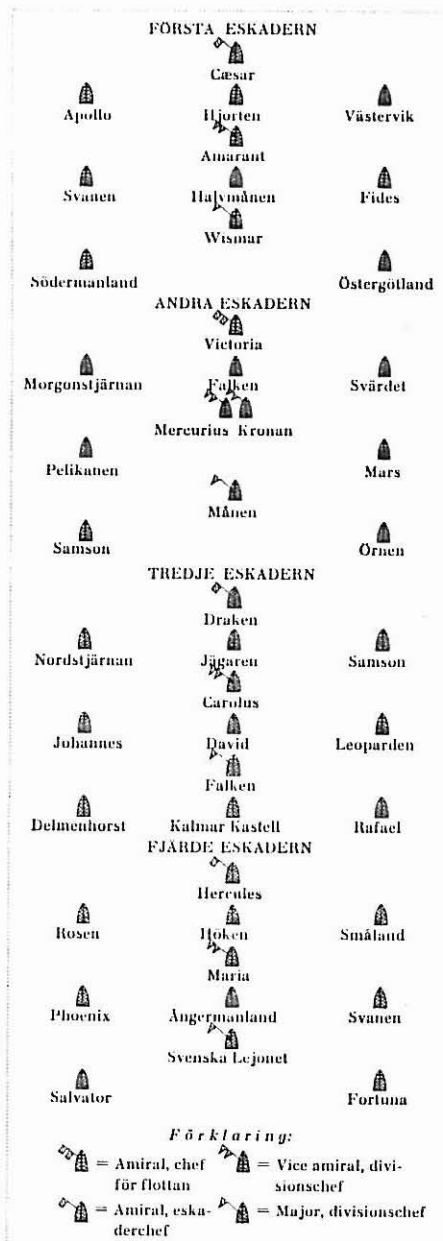
Slaget i Femern Belt fik vidtrækkende konsekvenser, ikke blot politisk men også for den fremtidige flådeplanlægning. Slaget havde demonstreret svagheden ved de små skibe, og i Danmark koncentrerede man sig fremover om bygning af store skibe. Således omfattede det byggeprogram, der gennemførtes i årene umiddelbart efter krigen, næsten udelukkende hovedskibe. Slaget havde også vist den defensive styrke, der lå i linjeformationen, og man forøgede nu kanonantallet kraftigt, såvel i eksisterende skibe som på nybygninger, hvor portafstanden formindskedes for derved at klemme et par ekstra kanoner ind i laget. Mærkeligt nok reducerede man samtidig normeringen af soldaterbesætninger til ca. 1/5 af den totale besætning, og denne normering anvendtes stadig under Skånske Krig (23). For Sveriges vedkommende indvarslede slaget en periode, hvor man overlod flådens øverste ledelse til personer uden synderlig maritim baggrund.

I Sundslaget den 29. oktober 1658 forsøgte K.G. Wrangel med en overlegen svensk flåde uden held at hindre en hollandsk flåde i at undsætte det belejrede København. Hollænderne

gik ind i Sundet for vinden. De lå på linje for ikke at komme for tæt på Kronborgs kanoner, men synes ligesom svenskerne at have været indstillet på entringskamp. Wrangel, der med sit flagskib "Victoria" lå forrest i sin flåde, angreb med vanlig iver først "Brederode" under de Witt og umiddelbart efter Obdams flagskib "Eendracht", men må igen have vovet sig for tæt på fjendens artilleri, for allerede efter disse to angreb var "Victoria" blevet så forskudt, at det ikke kunne styres. Det drev med strømmen op under Kronborg, hvor det ankrede op og blev liggende under resten af kampen.

I Sundslaget var den svenske flåde inddelt i fire eskadrer, hver med en admiral i spidsen. Den skulle have været rangeret som vist i fig. 4, men som nævnt lagde Wrangel sig i spidsen under det første angreb. Bortset fra inddelingen i eskadrer rangeredes den svenske flåde på denne tid således præcis som i Herluf Trolles sejlordre fra 1564, i tre parallelle kolonner, de store skibe i den midterste og de mindre på hver sin side (24).

Efter svenskekrigene var den dansk-norske flåde i en sørgelig forfatning og rigets økonomi var ødelagt. Ikke desto mindre tog man i 1663 fat på en genopbygning af flåden, og mens man siden Christian IVs tid overvejende havde bygget efter engelske metoder, indførtes nu den billigere hollandske byggemåde. I Sverige gik man den modsatte vej. Her havde man hidtil udelukkende fulgt hollandske metoder, men indkaldte nu engelske bygmestre. De byggede en serie tredækkere, der var betydeligt større og kraftigere armert end de todækkere man samtidig

byggede i Danmark. Tre af disse skibe gik ganske vist tabt i Ølandsslaget i 1676, men de skibe Niels Juel rådede over i Køge Bugt 1677 var gennemgående mindre, svagere armerede og dårligere sejlede end de svenske. Niels Juels hovedskibe var på omtrent samme størrelse, som dem der byggedes under Christian IV, men de havde 13 porte i laget og førte omkring 80 kanoner, hvilket ikke kan have gavnet sejlegenskaberne.

Til gengæld havde Niels Juel fordel af mandskab, der i langt højere grad end det svenske var søvant. Man omtalte ligefrem de svenske søfolk som "bondedrenge dyppet i saltvand", mens svenske kilder fortæller, at de danske søfolk var adrætte som aber, og at de skød to lag med kanonerne hver gang svenskerne skød et.

Den formation og rangering Niels Juel anvendte i 1677 fremgår af to sejlorder udstedt hhv. 22. maj og 22. juli. I den første, der udstedtes kort før flåden stod ud fra København, foreskrives det, at flåden deles i tre eskadrer, den første under viceadmiral Bielcke, den anden under Niels Juel og den tredje under schoutbynacht Morsing. Sejler man for vinden skal Bielcke lægge sig på styrbordssiden af Niels Juels *smalle fordeling* og Morsing på bagbordsiden, sejler man derimod bidevind er der to muligheder: på sydlig kurs skal Bielcke ligge forrest og Morsing agterst, mens det på nordlig kurs er omvendt.

Fig. 4. Den svenske flådes sejlorden 5. august 1658. Denne formation tilsigter entring, det må antages, at svenskerne anvendte en lignende formation den 1. juli 1677. Efter SFH, p. 404.

Ved vendinger skal altid de agterste Skibe vende først, saa at de agterste bliifuer de første og de første de agterste igjen, saasom de paa efterfølgende Maade er rangeret, udi trende Forde-
ling. Derefter er skibsheferne i de tre eskadrer opført under hverandre, idet eskadrecheferne står som nummer tre eller fire i deres respektive eskadrer. Som der fremgår foregik sejladsen som på Otto Ruds tid: For vinden sejles der i kolonneformation, bidevind på linje. Men som noget nyt foregår vendingerne ikke i formandens kølvand, men efter agtermanden, der derved kommer forrest. Det forklarer placeringen af såvel eskadrechefer som flådechef i midten af deres respektive formation.

Den flåde, der deltog i Køge Bugt slaget, var også inddelt i tre eskadre, 1. eskadre eller avantgarden under Marquor Rodsten, 2. eskadre eller bataillen under Niels Juel og 3. eskadre eller arrieregarden under Jens Rodsten. Sejlordren blev udfærdiget den 22. juni, den synes desværre ikke at være bevaret, men en måned senere udfærdiges atter sejlordre, og de refererer direkte til dem fra den 22. juni. Her var der atter tre eskadrer. Denne gang førtes avantgarden af den hollandske admiral Bastiansen, bataillen af Niels Juel og arrieregarden af Marquor Rodsten. Da ordren af 22. juli ikke synes at have været trykt før, gengives den i let moderniseret form herunder:

Først skal alle seyne, som 22. juni næst afviget er udgivet forblive og observeres. Item. Naar man i recontre med fjenden eller bidevind sejler over styrbord med bagbords halse til, saa skal hr. admiral Willem Bastiansen Scheepers med sin respektive eskadre foran sejle, og have

avantgarden, eller den rette fleygel, og deraf foran sejler Capt. Jan de Jonghe med skibet Osterwijk. Hvorefter hovedeskadren under mig derfra i ordre følger. Desligeste skal arrieregarden eller venstre fluygel under hr. admiral Marquor Rodsten følge, og Capt. Hardenbroech med skibet Nellebladet være den agterste.

Mens bidevind over bagbord med styrbords halse til sejlede skal hr. admiral Scheepers agter sejle med sin eskadre og skal hovedeskadren altid midt udi forblive og skal vel tages udi agt, at de agterste skibe først skal være og over steng løbe, paa det en den anden ingen skade gøre, eller disordre i flaadens forarsager, saa at de agterste skibe først skal vende og de første de agterste blive under højeste straf.

Mens naar man for vinden østen sejler, og flaadens sig noget skal adspredde, saa skal hr. admiral Willem Bastiansen begive sig om bagbord for mig, eller hovedeskadren, og skal kapt. de Jonge være den yderste af de bagbords skibe.

Og dersom man for vinden vesten sejler skal hr. Willem Bastiansen sig om styrbord og hr. admiral Marquor Rodsten om bagbord fra hovedeskadren begive, og skal da kapt. Hardenbroech være den yderste af de bagbords skibe" (25).

Som det ses, er denne sejlordre meget lig den fra 22. maj, men den er noget mere udførlig, idet det her implicit fremgår at linjeformationen, foruden under bidevindssejlads, altid skal anvendes under kamp. Desuden er rækkefølgen i hvilken eskadrerne skal ligge under sejlads for hhv. bagbords og styrbords halse udtrykkeligt speci-

ceret. Da ordren tydeligvis er afledt direkte fra 22. juni ordren, må sidstnævnte kunne rekonstrueres ved at indsætte den kendte eskadrefordeling den 22. juni i 22. juli ordren.

Endelig skal flagføringen omtales. Ligesom på Christian IVs tid var skibene indenfor de enkelte eskadrer markeret ved vimpler (de kaldes nu ikke længere bolsaner). Det var kutyme, at flådechefens eskadre førte dem på stortoppen, avantgarden (eller viceadmiralen) på fortoppen og arrieregarden (schoutbynachten) på krydstoppen, og således foreskrives det også i 22. juli ordren. Men i ordrene fra 22. juni er der byttet rundt på disse tegn. Her fører Niels Juels eskadre vimplen på fortoppen, Marquor Rodstens avantgarde på krydstoppen og arrieregarden under Jens Rodsten fører vimplen på stortoppen (26), noget der i nogen grad må have forvirret svenskerne!

Niels Juels modstander i Køge Bugt slaget, Henrik Horn, savnede ligesom sine forgængere, K.G. Wrangel og Lorentz Creutz, sømandsmæssig baggrund. I sin instruks til Horn anbefalede kongen da også at han, hvis han besluttede sig til at angribe den dansk-hollandske flåde, da så vidt muligt burde undgå en rent artilleristisk kamp, *utan sökia att äntra och komme dem ombord och göra sitt bästa till at öfvervinna och nederläggia var sin mand* (27). Det var altså, med Bergersens ord, *den svenske landmilitære taktiken fra Femern 1644 og Sundet 1658 som atter igjen skulle tilpasses*, og i sin rapport efter slaget fremhæver Horn da også, at skibscheferne var blevet beordret til *att ändra, der så lägenheeten göfwes, till hwilken ände Jagh kort till-*

förande, lät fördehla på alle Skeppen, efter proportion, dhe 600 knechterne som till Pommern Destinerade ähre, -- (28). Med hensyn til rangeringen, var den svenske flåde, ligesom den danske, delt i tre eskadrer, avantgarden under Wachtmeister, hvorefter Horn fulgte, og efter ham Clerk. Rangeringen indenfor eskadrene synes ikke at være kendt. Den kan have været opbygget som den Creutz havde anvendt året før (fig. 5), altså en linjeformation omtrent magen til Niels Juels, men hvor den svenske flåde under Creutz havde været modstanderen langt overlegen med hensyn til artilleristyrke, var Horns artilleristiske overlegenhed marginal, og han havde udtrykkeligt pålæg om i stedet for artillerikamp at søge entringskamp. På den baggrund må det betragtes som sandsynligt, at Horn rangerede flåden ligesom Wrangel havde gjort i 1658, altså med admiralerne i spidsen for hver sin kolonneformation (fig. 4). Dette er afgørende for, hvordan eskadrene vendte, idet eskadrecheferne jo også efter en vending gerne skulle ligge forrest. Vendingerne må altså, i modsætning til de danske, være foregået i formandens kølvand, det der i senere tid kaldes vending på kontramarch.

Flagføringen i Horns flåde synes ikke at være kendt. Året før havde eskadrene i Creutz' flåde været markeret således: 1. eskadre førte en krone i flagene, 2. eskadre gule flag, 3. eskadre blå flag og 4. eskadre almindelige svenske flag, men det mest almindelige synes at have været en markering med blå og gule vimpler, som 1. eskadre førte på fortoppen, 2. eskadre på stortoppen, 3. eskadre på krydstoppen og 4. eskadre på mesanruen (30).

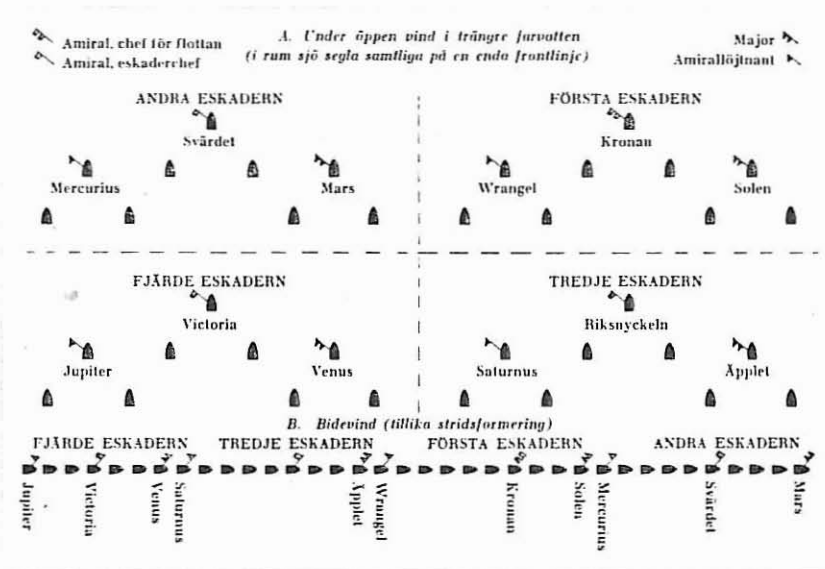

Fig. 5. Den svenske flådes sejlorden 1676. Som det ses, kendte også svenskerne linjeformationen. Efter SFH, p. 405.

Hermed er baggrunden for en rekonstruktion af slaget i Køge Bugt ridset op.

SLAGET I KØGE BUGT 1. JULI 1677.

Af beretningerne om slaget fremgår det, at det omfattede tre vendinger. Ganske som i tidligere søslag var det her de egentlige kamphandlinger foregik. Kilderne omtaler udtrykkeligt den anden og den tredje vending, mens ingen af dem specifikt omtaler en "første vending". Man har antaget, at den første vending skulle være foregået aftenen før. Det kan nok aldrig afgøres med sikkerhed, og det er også ret ligegyldigt, men i det følgende betegner

den første vending det første engagement mellem flåderne på selve slagdagen, altså mødet mellem de to flåder den 1. juli ved fem-seks tiden.

Vinden var sydlig og Juels flåde var i slagorden på en vestkurs, altså må Marquor Rodsten jævnfør sejlorden have ligget forrest, Juel i midten og Jens Rodsten agterst. Marquor Rodsten var imidlertid i nattens løb drevet en halv mil i læ. Dengang betegnede vore dages sømil som en kvartmil, den halve mil svarer altså til to sømil eller 3.6 km, Marquor Rodsten har således været langt uden for kampafstand da slaget tog sin begyndelse, og når det af journalen for "Havmanden", der lå i Marquor Rodstens eskadre, fremgår, at Jens Rodstens eskadre lå forrest, må

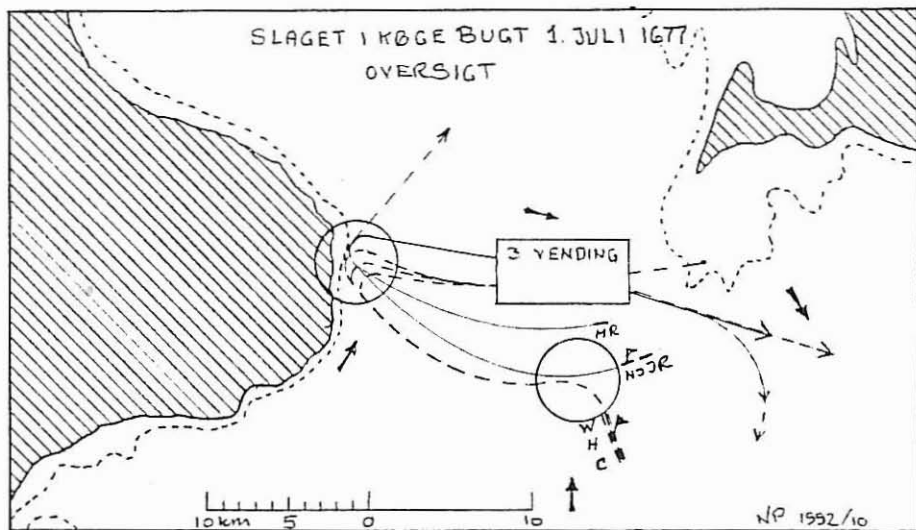
det referere til kampens sidste del, der foregik på en østkurs. Stedet, hvor første vending foregik, antages at ligge mellem Falsterbo Rev og Stevns (31). Horn kommer sydfra, altså for vinden, og nærmest vinkelret på den danske linieformation, og har sikkert, jævnfør sin instruks, ventet til sidste øjeblik før han lægger sig over på bagbords halse, parallelt med Juel og med eskadrerne i kølvandsorden i den føromtalte rækkefølge, Wachtmeister, Horn og Clerk. Men inden drejet har svenskerne været udsat for en koncentreret langskibs beskydning fra de to eskadrer Niels Juel havde hos sig, hvilket må have resulteret i betydelig tab og ødelæggelser. Man må derfor forestille sig, at Horn efter drejet er gået skarpt op i vinden for at trække sin flåde lidt væk fra fjenden, således at de værste skader kunne udbedres. Derefter iværksatte han et branderangreb, der dog mislykkedes.

Flåderne nærmede sig nu Stevns, og Horn angriber igen frontalt, men den hurtige og præcise artilleriild fra de danske skibe forhindrer ham i at bryde deres formation. Den svenske flåde tvinges derved tæt op ad kysten og "Draken", der var schoutbynacht i den forreste eskadre, Wachtmeisters, går på grund ved Eskesti. Positionen kan fastslås med sikkerhed, og her er et godt eksempel på upålideligheden af de samtidige relationer, idet Giøde 4. juli hævdede, at et skib strandede i Køge Bugt! Men heri ligger velsagtens forklaringen på at slaget bærer sit navn, skønt ingen af de deltagende skibe synes at have været inde i Køge Bugt. "Draken"s efterfølgende nedkæmpning må først og fremmest tilskrives Niels Juels eskadre, der jo lå forrest, og skønt det blev sekunderet af fem eller seks

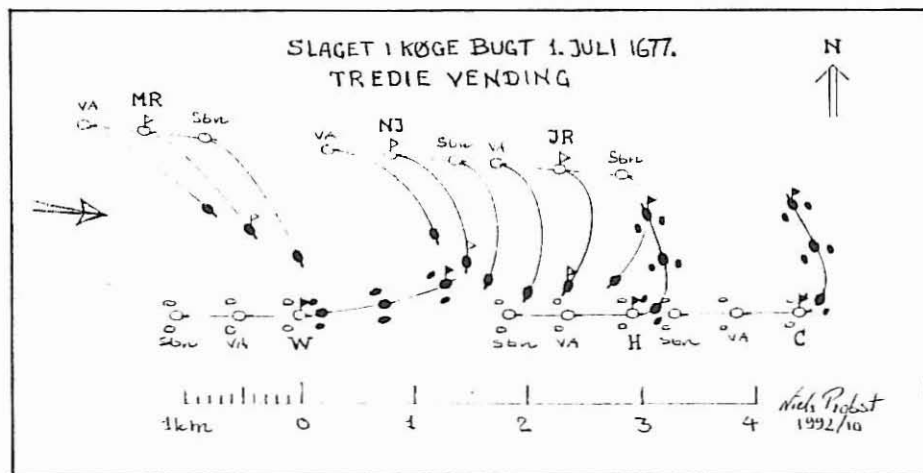
andre skibe, måtte det til sidst stryge flaget. Chefen kunne dog betinge sig, at det blev Niels Juel der modtog overgivelsen. I løbet af denne kamp må Niels Juel imidlertid have skiftet sit flag til "Fredericus Tertius", idet både mandskabet og Niels Juel på såvel det oprindelige flagskib, "Christianus Quintus", som "Fredericus Tertius" modtog prisepenge for "Draken" (32).

Efter at have detacheret de omtalte skibe til at sekundere "Draken" vendte den svenske flåde og gik over på en østlig kurs. Præcis hvordan denne vending, der må have været på næsten 16 streger (180 grader), er foregået, er det vanskeligt at sige. Den må som omtalt være udført ved at skibene vendte i formandens kølvand, og forudsat at vinden stadig var sydvestlig må Horn have tilstræbt at forblive syd for den danske flåde, for ikke at sætte luven til. Man må altså enten forestille sig et drej imellem de to flåder, eller, og det er nok mere realistisk, en eskadrevise vending efterhånden som den sidste danske eskadre, Jens Rodstens, var passeret. Dette indebærer, at Clerks eskadre er kommet først rundt, derefter Horns eskadre og til sidst, og uden tvivl noget forsinket, Wachtmeisters eskadre, der jo lå forrest, og som var dybt involveret i kampen om "Draken". Det må være efter denne vending, at Horn fik øje på de 8 store skibe han troede kom fra København, men som må have været Marquor Rodstens eskadre. Niels Juels flagskift til "Fredericus Tertius" viser nemlig at Marquor Rodstens eskadre nu var nået frem, det lå nemlig i hans eskadre.

Efter "Draken"s overgivelse vendte også Jens Rodstens og Niels Juels

Rekonstruktion af slaget i Køge Bugt.

Rekonstruktion af tredje vending. De hvide signaturer markerer udgangspositionen, de sorte viser situationen umiddelbart før nærkampen indledes.

eskadrer, jævnfør instruksen i nævnte rækkefølge. Marquor Rodstens eskadre vendte formentlig noget senere end de øvrige, den tog kampen op mod "Draken"s sekundanter, hvoraf tre undslap til Malmø. Af disse tre, "St. Hieronymus", "Kalmar" og "Mercurius", var de to førstnævnte fra Wachtmeisters egen eskadre, hvorimod "Mercurius" var fra Clerks eskadre. Blandt de resterende tre-fire sekundanter kan der altså have været skibe fra andre eskadrer end Wachtmeisters, til hvilken disse skibe må formodes at have sluttet sig, da den drejede østover for at tilslutte sig resten af hovedflåden.

Den tredje vending blev afgørende for slagets udfald, og det er først og fremmest den, Orlogsmuseets model skal søge at give et indtryk af. Kampområdet må antages at have ligget lidt nord for det sted, hvor den første vending foregik, idet "Flygande Vargen" under den efterfølgende flugt gik på grund på Falsterbo Rev. Efter 2. vending fik flåderne, forudsat sydvestlig vind, denne ind fra styrbord, så Jens Rodsten må, jævnfør sejlorden, have ligget i spidsen, fulgt af Niels Juel og til sidst, og noget agterligt, Marquor Rodsten. Ved 3. vending var vinden efterhånden gået over i vest, så begge flåder lå nu nærmest for vinden. Marquor Rodstens eskadre søger under pres af sejl at nå op til sin station bag Niels Juels eskadre. Også den svenske flåde forsøger at holde sammen eskadren, men var ved den anden vending blevet *nogenledes separeret*. Forrest ligger Clerks eskadre, derefter Horns, og Wachtmeisters eskadre forsøger at nå op til sin station bag Horn, men ligger stadig noget agterligt. Hvem der indledte angrebet kan ikke afgøres, men

hvis det var Horn må han have fået en grim overraskelse. Han har nu ikke længere fordel af luven, og denne gang fortsætter Niels Juel ikke blot på kursen, men imødegår angrebet ved at skære ind i mellemrummet mellem Wachtmeisters og Horns eskadrer, hvorfra han engagerer Wachtmeisters skibe. Samtidig når Marquor Rodstens eskadre op til luvert for Wachtmeister, der således bliver klemt mellem de to danske eskadrer. Der opstår en voldsom nærkamp, som Horn og Clerk, der jo nu ligger om læ, ikke har store muligheder for at blande sig i. Jens Rodsten drejer samtidig med Niels Juel, og hans forreste skibe har måske engageret Horns eskadre, på modsat kurs, men derefter slutter han sig til nærkampen. Jens Rodstens flagskib "Tre Kroner" mistede nemlig bovspyd og galion i en kollision med "Norske Løve" fra Marquor Rodstens eskadre. Det må være sket under den afsluttende kamp, idet skibet derefter har været næsten umuligt at manøvrere.

"Mars" og "Julius Cæsar" blev erobret af henholdsvis "Tre Løver" og "Churprinsen", begge fra Niels Juels eskadre, men kampen må have været præget af stor forvirring, og den må have været hård. Derom vidner førnævnte kollision, og det faktum at Niels Juel atter måtte skifte flagskib, denne gang til "Charlotta Amalia" fra Jens Rodstens eskadre, mens Marquor Rodstens flagskib "Anna Sophia" mistede stormasten.

På et tidspunkt trak resterne af den svenske flåde sig ud af kampen og flygtede østover, skarpt forfulgt. Under flugten grundstødte som nævnt "Flygande Vargen" på Falsterbo Rev, og desuden blev "Svenska Lejonet" taget af

"Enighed", men de danske skibe var ude af stand til at sejle svenskerne op, og ved Bornholm måtte forfølgelsen indstilles.

I sin rapport beskrev Horn, at de skibe som kunne holde luven kunne redde sig, mens de der kom i læ ikke kunne hjælpes. Til det må man indvende, at han selv, på et eller andet tidspunkt inden flugten østover, må være kommet i læ. Ovenstående rekonstruktion viser, hvornår og hvordan det kan være sket, og den forklarer desuden et problem, som af visse historikere er blevet betegnet som uløseligt: Hvordan

Niels Juel kunne udnytte vinddrejningen, afskære en gruppe skibe og samtidig vinde luven.

Enhver kamp bærer træk af menneskelig uforudsigelighed, der unddrager sig senere analyse. Nærværende rekonstruktion kan naturligvis, lige så lidt som de mange andre der i tidens løb er fremsat, gøre krav på at være eksakt. Men den løser en række af de problemer, der knytter sig til opfattelsen af slagets forløb, og for første gang er også Niels Juels egne taktiske forordninger inddraget.

Litteratur.

- Askgaard, Finn: Kampen om Østersøen 1654-60, Kbh. 1974 (Askgaard I).
- Askgaard, Finn: Christian IV, Rigets Væbnede Arm, Kbh. 1988 (Askgaard II).
- Crèvecoeur, E. Briand de: Herluf Trolle, Kbh. 1959.
- Barfod, Jørgen H.: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677, Tfs 1952, pp. 211-281.
- Barfod, J.H.: Historieforskning og kildekritik vedrørende slaget i Køge Bugt 1. juli 1677, og Historieforskning og kildekritik, et gen-svar. Tfs 1954 pp. 67-87 og 1954, pp. 194-208.
- Barfod, Jørgen H.: Boganmeldelse, Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt, Tfs 1955, pp. 396-414.
- Barfod, Jørgen H.: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677 (Anm. af Søe-Lieutenant-Selskabets bog) og replik til H.C. Bjerg, Tfs 1978, pp 128-140 og pp. 172-175.
- Barfod, Jørgen H.: Niels Juel, Liv og Gerning i den Danske Søetat, Aarhus 1977.
- Barfod, J.H.: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677, Historisk Tidsskrift, Bd. 80, hft. 2, 1980, pp. 287-322.
- Barfod, Jørgen H.: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677, MHT 1991/3, pp. 19-22.

- Bassols, Emanuel: Slaget i Køge Bugt 1677, Om vinden, MHT 1992/3, pp. 22-27.
- Bergersen, Olav: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt, Bd. I-II, Trondheim 1953.
- Bjerg, Hans Chr.: En Historiografisk Oversigt, Slaget i Køge Bugt 1. juli 1677, udg. af Søe-Lieutenant-Selskabet 1977, pp. 67-98.
- Bjerg, Hans Chr.: Slaget i Køge Bugt 1. juli 1677, en replik, Tfs 1978, pp. 156-171.
- Bjerg, Hans Chr.: Søtaktikkens Udvikling 1650-1805, Tfs 1979, pp. 209-238.
- Bruun, Chr.: Curt Sivetsen Adelaer, Kjb. 1871 (Bruun I).
- Bruun, Chr.: Slaget på Kolberger Heide, Kjbh. 1879 (Bruun II).
- Ekman, Carl: Några data om Erik XIV:s sjökrigskonst, Tis 1946 pp. 50-83.
- Försvarsstabens Krigshistoriska avdeling: Slaget vid Femern, Göteborg 1944.
- Gram-Jensen, Ib: Vind og taktik i Køge Bugt 1. juli 1677, Tfs 1987, pp. 149-227.
- Gram-Jensen, Ib: Slaget i Køge Bugt 1. juli 1677 - en kommentar, MHT 1991/4, pp. 21-26.
- Gram-Jensen, Ib: Gennembruddet 1. juli 1677 - en afsluttende kommentar, MHT 1992/1, pp. 23-24.
- Hærning, Mogens: Nogle betragtninger over slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677, MHT 1991/2, pp. 23-30.
- Hærning, Mogens: Mere om Slaget i Køge Bugt, MHT 1992/2, pp. 27-29.
- Holck, P.: Flaadelister omkring Krigsaarene 1644-45, Tfs 1943, pp. 483-504 og pp. 547-565.
- Holck, P.: Drakens erobring og Taktiske betragtninger vedrørende slaget i Køge Bugt 1. juli 1677, Tfs 1953, pp. 513-586.
- Holck, P.: Fortsatte betragtninger vedrørende slaget i Køge Bugt 1. juli 1677, Tfs 1954 pp. 177-193.
- Lagoni, O.: Nogle Træk af Søtaktikkens Udvikling i Danmark, Tfs 1914, pp. 237-323.
- Liljefalk, Axel: Søretsdomme 1644, Tfs 1910, pp. 320-345.
- Liljefalk, Axel: Krigstildragelserne i Vesterhavet i Forsommeren 1644, Tfs 1910, pp. 485-525.
- Lind, H.D.: Fra Kong Frederik den andens Tid, Kbh. 1902.
- Probst, Niels M.: Slaget i Femern Belt 13. oktober 1644, MHT 1986/2, pp. 3-19.

- Thostrup, S.: De Militære Operationer, Slaget i Køge Bugt 1. juli 1677, udg. af Søe-Lieutenant-Selskabet 1977, pp. 41-66.
- Svenska Flottans Historia, Bd. 1, Malmö 1942.
- Zettersten, Axel: Svenska Flottans Historia, Bd. I-II, Sthlm. 1890-1903.

Forkortelser.

- MHT: Marinehistorisk Tidsskrift
RA Rigsarkivet
SFH Svenska Flottans Historia 1942
SRA Svenska Riksarkivet
TfS Tidsskrift for Søværnen
Tis Tidsskrift i Siöväsen.

Noter.

- 1) Jespersen, Knud J.V.: Anmeldelse af Barfod, Niels Juel og Søe-Lieutenant-Selskabet, Slaget i Køge Bugt, begge 1977, Historisk Tidsskrift, Bd. 80, hft. 2 1980.
- 2) Lind, p. 40.
- 3) Crèvecoeur, p. 81.
- 4) Ekman, bilaga 1a.
- 5) Lind, pp. 94-94.
- 6) SFH, bilaga 17
- 7) RA, Rentemesterregnskab, 1563 fol. 70-72 og 1567 fol. 169.
- 8) Christiansen, Jesper: Den danske flådes forsyningsituation i den nordiske syv-årskrigs første år, MHT 1982/1, pp. 3-17.
- 9) Lind, pp. 208-9 vedr. bygningen af St. Mikael, Rafael og Gideon.
- 10) Vedr. identifikation af RA tegning til Argo: Probst, Niels: Nordeuropæisk spanteopslagningen i 1500- og 1600-tallet i Maritim Kontakt 16. Udk. primo 1993.
- 11) Skibsliste fra ca. 1633 i SRA, Flottans Handl. Siöexp. Vol. 1-2, læg 24 samt Lisberg Jensen, Ole: Orlogsskibet Store Sophia, Maritim Kontakt 9, pp. 5-19.
- 12) Zettersten I, pp. 393-5.
- 13) Kancelliets Brevbøger, pp. 179-181.
- 14) Askgaard II, pp. 65-66.

- 15) Svensk skibsliste, note 11 samt Holck TfS 1943.
- 16) Liljefalk, Krigstildragelser, pp. 499-500.
- 17) SRA som note 11.
- 18) Liljefalk, Søretsdomme og Flemings rapport om slaget, gengivet hos Bruun II, pp. 201-205.
- 19) Bruun II, p. 61.
- 20) Liljefalk i TfS 1911, p. 503.
- 21) Bergersen I, p. 192.
- 22) Försvarsstaben, Bergersen og Probst. Wrangels rapport i SFH I bil. 19, Thijssens i SRA, note 11.
- 23) Holck, TfS 1943, pp. 553-565 og Bruun I, p. 434-443.
- 24) SFH, pp. 404 og 447-8. En lignende svensk sejlordre fra 1659 hos Askgaard I, pp. 305-6.
- 25) RA, Søetaten 5. Bestillingsmænd Arkiv XVI, Admiral Niels Juels kopibog 1676-1678. Sejlordren af 22. juli er venligst meddelt forfatteren af Jørgen H. Barfod.
- 26) Garde Eft., pp.210-3.
- 27) Tekst til Husman's stik gengivet i Holck, TfS 1953 bil. 1.
- 28) Bergersen II, p. 154.
- 29) Horn's rapport, gengivet hos Holck, TfS 1953 bil. 2.
30. Zettersten II, pp. 333 og 342.
- 31) Barfod 1980.
- 32) Barfod og Bergersen.

Boganmeldelse:

Konvoj.

"Konvoj", der er skrevet af prof. Ole Feldbæk, er det første af en række skrifter af lignende størrelse og karakter, der vil blive udgivet i de kommende år.

Marinehistorisk Selskab og Orlogsmuseets Venner har i sinde at samarbejde om udgivelsen af nogle mindre skrifter til salg på Orlogsmuseet. Formålet med disse skrifter er at belyse museets virkeområde og med en fyldigere tekst end den, der kan gives ved genstandene, at fortælle om begivenheder i vor flådes historie.

"Konvoj" beskriver på prof. Ole Feldbæks fængslende måde orlogsfådens rolle som beskytter af den danske søhandel. Denne beskyttelse kunne naturligvis i tidens løb udføres på mange måder, og en af dem var direkte at lade orlogsskibe ledsage handelsskibe, der var samlede i en gruppe.

Bogen fortæller dramatisk om de forskellige beskyttelsesmetoder, og den indrammer historien i et første og et sidste kapitel, der beretter om FREYAs kamp i Den engelske Kanal den 25. juli 1800 med optakten til kampen i det første kapitel og med omtalen af kampen i det sidste.

Det første afsnit giver en introduktion i den søhandel, som udøvedes af danske redere og som det var naturligt at lade beskytte af danske orlogsskibe. Under krigen mellem spanierne og

hollænderne måtte Christian IV konvojere de danske islandsfarere og de skibe, der fragtede okser til Holland.

Naturligvis gav en sådan konvojerings konflikter, når den ene af de stridende parter ikke ville finde sig i en forsyning af modparten med varer på neutrale skibe, som f.eks. danske. I afsnittet om "Konvojkonflikt" omtaler Feldbæk netop sådanne episoder i tiden omkring 1700.

Konvojprincippet blev hævdet bl.a. i 1700-tallet under Syvårskrigen mellem Frankrig og England og i Middelhavet overfor Barbareskstatene. De 13 nordamerikanske koloniers oprør mod den britiske krone bragte atter konvojspørgsmålet i søgelyset, og her viste den danske udenrigsminister A.P. Bernstorff sin store dygtighed og sine diplomatiske evner, som man kom til at savne hos hans efterfølger.

Et afsnit "Ønsker De krig?" fortæller om forholdene under de krige, som var resultatet af den store franske revolution i 1789, og hvor A.P. Bernstorff måtte afstå fra konvojer. Desuden er et særligt afsnit helliget "Flåden og Barbareskerne" og et andet afsnit beretter om tiden efter A.P. Bernstorffs død, da man genoptog konvojtjenesten. Og hermed er vi inde i det sidste afsnit "På kollisionskurs" før vi vender tilbage til FREYAs kamp.

KONVOJ

Ole Feldbæk

ORLOGSMUSEET

Forsiden af "Konvoj", visende 64 kanoners linieskibet INDFØDSRETEN med Asiatisk Kompagnis kinafarere KONGEN AF DANMARK og DISCO og det svenske Ostindiske Kompagnis kinafarer FINLAND i konvoj hjem fra Kap Det gode Håb i 1781. Gouache af T.E. Lønning . Frederiksborg.

Bogen er rigt illustreret med prægtige billeder på hver anden side, hvorved vi samtidig med teksten får et godt indblik i de begivenheder, der omtales. Den kan anbefales til enhver, der øn-

sker at få et indblik i problemet: konvoj og det tiltalende lille skrift koster kun 49,50 kr. og kan købes på Orlogsmuseet.

Jørgen H. Barfod.

SLAGET I KØGE BUGT - en korrektion.

Ib Gram-Jensen

Kommentaren i *Marinehistorisk Tidsskrift* nr. 1, 1992 skulle egentligt have været mit sidste indlæg i diskussionen om slaget i Køge Bugt. Da Mogens Hærning imidlertid i nr. 2, 1992 ikke blot fremfører uddybende argumenter, men også vender undertegnedes helt på hovedet i sit referat af dem og dermed tillige skaber forvirring om hele spørgsmålet, er en korrektion og et svar nødvendige. Desuden kan det påvises, at Hærnings overvejelser om M. Rodstens bevægelser med sin eskadre beror på en fejltolkning af kilderne i flere af de foreliggende fremstillinger. Allerstørst skal det med tanke på hele debatten fremhæves, at man naturligvis ikke ved en rekonstruktion af slaget kan lade senere fortolkninger og spekulationer danne grundlaget på lige fod med de samtidige kilder - endsiges derefter tolke kilderne og bedømme deres værdi ud fra rekonstruktionen: det er denne, der må prøves ved hjælp af kilderne, ikke omvendt. Med dette i erindring kan hovedpunkterne i Hærnings sidste indlæg gennemgås.

1. Rekonstruktioner (skitser) af flådernes manøvrer: de 5 skitser i min artikel i *Tidsskrift for Søværnen* nr. 4-6, 1987 var gengivet for at illustrere en række forfatteres forskellige opfattelser og artiklens argumentation for, at de oplysninger, kilderne giver, ikke er et tilstrækkeligt grundlag for sådanne detaljerede rekonstruktioner.

2. Jeg har intetsteds påstået, at den svenske formation 1.7. 1677 var en af

englænderne i slaget ved Lowestoft d. 3.6. 1665 anvendt formation i 3 grupper. Men tværtimod at den svenske flåde 1.7. 1677 formodentlig var i samme formation som den hollandske i slaget ved Lowestoft, nemlig formation til melékamp, mens den danske sandsynligvis, som den engelske ved Lowestoft, var i (tilnærmet) linieformation! Der er altså ikke tale om nogen - engelsk eller svensk - "formation i 3 grupper" eller kolonner til forskel fra kølvandsorden, men dels engelsk tilnærmet kølvandsorden ved Lowestoft, dels i Køge Bugt svensk formation til melé, en taktisk svenske søofficerer kendte udmærket hjemmefra. Der er således heller ikke nogen påstand om "lån" af taktik fra det ene slag til det andet (selv om Niels Juel givetvis har kendt til slaget ved Lowestoft), men kun om den formodning, at de er taktisk sammenlignelige - og Hærnings betragtninger om Henrik Horns overvejelser er derfor også irrelevante.

3. Det er ikke rigtigt, at de først fremkomne beretninger om kampen ikke nævner noget om gennembruddet, eller at alle senere har historien om gennembruddet. Tværtimod: det er kilderne fra før den danske flådes tilbagekomst fra forfølgelsen af den svenske 4.7., der hævder, at Niels Juel slog sig igennem den svenske flåde (og dermed fik luven). Kilderne fra efter flådens tilbagekomst - relationerne af 8., 10. og 14. juli - siger kun, at M. Rodsten afskar 16 svenske fartøjer. Som også H.C. Bjerg har fremført, (1) er det ret

Johann Husmann: "Egentlig Afritzing af det store Søe-Slag som er holden.... Aar 1677 d. 1. Julii mellem Falsterboe og Stevens". Udateret. Den ledsagende tekst er næsten identisk med Paullis relation af 14.7. 1677. Svenska Flottans Historia, Malmø 1942.

utænkeligt, at historien om gennembruddet skulle være blevet udeladt i disse relationer, hvis den var blevet bekræftet ved flådens hjemkomst. De tidligere kilders meddelelse må derfor betragtes som særdeles tvivlsom. Hvad endvidere M. Rodstens rolle angår, så kom han ifølge disse relationer tilbage til flådens hovedstyrke på det pågældende tidspunkt; hvis dette strider mod Hærnings rekonstruktion, er det altså værst for rekonstruktionen.

4. Distinktionen mellem gennembrud og afskæring (som der i min artikel bruges lidt over én trykside på, (2) og som er indført i diskussionen af Bergersen og Bjerg) er rimelig, fordi et "gennembrud" som defineret indebærer, at den gennembrydende flåde skærer modstanderens sejlretning; mens "afskæring" blot betyder, at et eller flere af de fjendtlige fartøjer skilles fra de øvrige, uden at flådens kurs nødvendigvis skæres, og uden at mere end en del af den egne flåde nødvendigvis deltager i manøveren.

5. Hermed kan vi gå nærmere ind på spørgsmålet om M. Rodstens rolle i slaget og hans af Hærning formodede detachering fra flåden, samt slagets begyndelse og Horns taktiske hensigter. Hærning mener som Viceadmiral S. Thostrup, (3) at Horn ville afskære den danske flåde fra Sundet og/eller København ved at trænge nordpå forbi den, og at M. Rodstens eskadre lå nord for den øvrige danske flåde; (4) hvad Hærning meget rimeligt mener i så fald må skyldes, at Juel havde detacheret den, da der ikke er grund til at tro, at den som helhed skulle være dårligere sejlene end resten af flåden og derfor drevet fra denne af vind og strøm. (5)

Det hedder i relationernes beskrivelse af situationen ved slagets begyndelse, at:

Den 1ste Julii Klok. 4re om Morgenen var begge Floderne ikkun et Canon Skud fra hinanden, og bemødede sig paa begge Sider om Luven, de Danske den at vinde og de Svenske den at beholde, men som det paa vor Side ey vilde gelinge, gav Hr. Admiral Juel Løssen med 3 Skud til Tegn at hand de Svenske forvartede. Uanseet nu de Svenske med deres Stykker vores heel læt kunde naae, og, som forbemeldt, hafde Fordeelen af Vinden, Vores og om Natten formedelst Strømmen og Vinden snart en halv Miil fra hinanden vare adspredte og kommen til Læ, vilde de Svenske dog ey komme nærmere, og gjorde ikke et skud, førend Hr. Admiral Juel gik dem saa nær, at de blev tvungen til at svare, og da gik Slaget først for sig, hvorpaa strax i anden Vending et svensk Skib paa 60 Stykker, kom under Stevns paa Grund som Vice-Admiralen med 5 Skibe vilde secundere, hvorved den

Svenske Flode nogenledes blev separeret, og som nogle af vore Danske Skive (sic!) som ved Strømmen var fra Floden uddreven, eben kom dertil, blev disse 6 Svenske ved Hr. Admiral Marquard Rodsteen og Vice-Admiral Spaen attaqveret (.....). (6)

Dette - der jo taget bogstaveligt tyder på overordentlig uorden i den danske flåde, og som er relationernes forfatter(e)s opfattelse af, hvad situationen har været - må sammenholdes med, hvad de relevante danske skibsjournaler meddeler om slagets begyndelse. Havmandens: *Med dagen begyndte vi at slå med Svensken, han var stærk 36 Sejl, var af vores eskadrer først hr. admiral Jens Rodsten og general Juel imellem, og Mark. Rodsten agter. Enighedens: Den svenske flåde var dog til luvart for os, vi stillede os straks udi en slagorden, begyndte omtrent imellem 5 og 6 klokkeslet i en hård "Gefecht" at komme, sloge lystigt på hinanden så længe det varede.*

Den danske flåde kom altså i slagorden inden slagets begyndelse, og de tre eskadrer var sammen, med M. Rodstens som arrieregarde. En del af skibene er af vind og strøm drevet i læ og kommer først senere frem og angriber sammen med M. Rodsten og Span Drakens sekundanter - hvilket forklarer, at deltagerne i kampen mod Draken, som fremhævet af Bergersen, (7) er fra både avantgarden, centrum og arrieregarden af den danske flåde. Ordlyden har skabt forvirring, men det er ikke en samlet eskadre, der er kommet bort fra flåden, endsiges detacheret fra den. (8) Efter at have nedkæmpet modstanderne ved Stevns forener M. Rodsten sig så med den danske hoved-

styrke - hvorved han afskærer 16 svenske fratøjer, som tager flugten.

6. Thostrup og Hærning tager begge det manglende svenske initiativ, relationerne i den citerede passage giver indtryk af, som tegn på, at Horn ønskede at slippe forbi den danske flåde og afskære dens retrætelinie. Hvad denne tilsyneladende svenske passivitet ved slagets begyndelse angår, må man naturligvis først gøre sig klart, at der er tale om en dansk, andenhånds udlægning af situationen. Det er muligt, at Horn forpassede en chance givet af uorden i den danske flåde; men det er måske nok så sandsynligt, at relationerne sammenpresser to situationer - splittelse af de danske skibe for slaget og en nogenlunde orden i formationen da det starter - til én. (9) Under alle omstændigheder meddeler kilderne sørgeligt lidt om flådernes manøvrer og chefernes hensigt med dem - bortset fra, at de altså hævdes først at have manøvreret for hhv. at få og beholde luven.

Det er tænkeligt, at Niels Juel, da han ikke kan forpurre den svenske entringstaktik ved at berøve modstanderen luven, som er nødvendig ved et sådant angreb, kommer dette i forkøbet ved sin offensive optræden (ligesom det er tænkeligt, at den uerfarne Horn forsømmer lejligheden, da den er der). I hvert fald synes såvel svensk ulyst til at indlede en artilleriduel som det, at den øjensynligt går hårdest ud over den svenske flåde, da Juel har fremtvunget den, at stemme overens med svensk entringstaktik og formation i overensstemmelse hermed. Ved at gå tæt på modstanderen opnår Juel større effekt af sin ild, og muligvis også at

Henrik Horn, den svenske flådes øverstkommanderende 1.7. 1677. En duelig landmilitær leder, men helt uden maritim erfaring, da han blev sat i spidsen for flåden i april 1677. Hans rapport om slaget er en vigtig, men ikke helt utendentøs kilde - den måtte nødvendigvis blive et forsvarsskriit. Gunnar Unger: *Illustrerad Svensk Sjökrigshistoria*, Stockholm 1909.

presse den svenske flåde ind mod Stevns og således berøve den manøvrerum; under alle omstændigheder får Horn ikke splittet den danske formation, og at denne slipper så forholdsvis nådigt fra flere timers artillerikamp med en numerisk overlegen modstander kan dårligt forklares på anden måde, end at de svenske skibe maskerer hinandens ild i højere grad end de danske, der er i nogenlunde linieformation.

Hvis de svenske skibe har været i kompakt formation med henblik på melékamp og entring, må det i situationen, som den udviklede sig til en ar-

Entring og erobring af det svenske skib "Mars" under slaget i Køge Bugt 1.7. 1677. Efter Gobelin i Christiansborg Slots riddersal. Rækken af udbroderinger af begivenhederne under slaget er åbenbart endeløs. I en billedtekst i "Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie", Bind 8, København 1989, p. 303, kan man læse, at "det lykkedes den danske flåde under Niels Juels kommando at sænke 20 svenske skibe og slå 4000 svenskere ihjel"! Det samlede svenske tab - døde, sårede og fanger - kan anslås til omkring 3.000 mand af et samlet mandskab på cirka 8.600 samt 600 soldater fra hæren, mens 8 orlogsskibe og en del mindre fartøjer blev sænket eller erobret. Det danske tab var omkring 100 døde og 275 sårede. J.H. Barfod: "Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677", Køge Marineforening 1977.

tilleriduel, have været overordentligt vanskeligt for Horn at fastholde kontrollen med sine fartøjers bevægelser. Og tilsvarende har en sådan formation været dårligt egnet til en manøvre som afskæring af den danske flåde fra Sundet/København. Hærning mener, at Horn kan have forventet vindens drejning: *Han ville således ikke, ved at afskære den danske flådes retrætelinie, komme i en læ position, han ville få vinden agterind, det hele ville ende i et stort melé, hvor han kunne få rig anvendelse for sin entringstaktik og sine soldater.* Men selv om det nok har været forudsigeligt, at vinden ville dreje, har Horn ikke kunnet vide hvornår; med andre ord ville han ved at lægge sig nord for den danske flåde satse på at forære modstanderen luven på ubestemt tid, en ret vanvittig disposition.

Ifølge relationerne manøvrerede den svenske flåde da også netop for at beholde luven, ikke for at slippe forbi den danske. Horn omtaler heller ikke i sin rapport til den svenske konge med ét ord en plan om at afskære modstanderens retrætelinie, men skriver at eftersom det allerede var besluttet at angribe, og der var givet ordre herom og om at entre efter lejlighed, til hvilken ende de 600 soldater under transport til Pommern kort forinden var blevet fordelt på skibene, gik man *utahn wijdare samtahl på fienden löös.* (10) Dette tyder mest på, at den svenske flåde simpelt hen satsede på hurtigst muligt (mens man havde luven) at komme i nærkamp og entre - hvilket må forekomme at være den mest rationelle taktik, Horn på de givne vilkår kunne vælge. Hans bemærkning om, at *Fienden mötte oss medh een stoor resolution*, stemmer overens med rela-

tionernes billede af slagets begyndelse, hvor Niels Juel ved at optræde offensivt og gå tæt på modstanderen vender situationen til sin fordel. Episoden med Draken og dens sekundanter og M. Rodstens senere optræden synes at vidne om, at også Niels Juels underordnede har kunnet handle resolut og hensigtsmæssigt.

Slagets forløb lader sig ikke rekonstruere i detaljer, men i og med at det ikke lykkes for Horn at splitte den danske formation, er dets taktiske karakter givet: det gælder for Juel om at holde sammen på sin slagorden og i øvrigt give de svenske fartøjer den hårdest mulige medfart, indtil vindens drejning tager luven fra svenskerne og dermed kompromitterer deres taktik helt og aldeles. Som tabsfordelingen viser, lykkes

dette tilfulde. Ingen har til dato givet nogen overbevisende forklaring på denne tabsfordeling under forudsætning af samme formation på begge sider - endsiges hvis en af de danske eskadrer var detacheret nordpå. Med al usikkerhed forekommer det sandsynligt, at Horn reelt har mistet grebet om slaget allerede fra dets begyndelse: Juel tog det, og han beholdt det. Den svenske formation har her været til hans fordel, fordi den har hindret effektiv svensk brug af artilleriet og i øvrigt har været dårligt egnet til samlet manøvrering. Men det ser også ud til, at Juel på sin side har handlet aktivt og effektivt, og som antydnet åbenbart også trænet sine underordnede til at kunne gøre det samme, ud over - trods alt - at holde en rimelig formation i kamp.

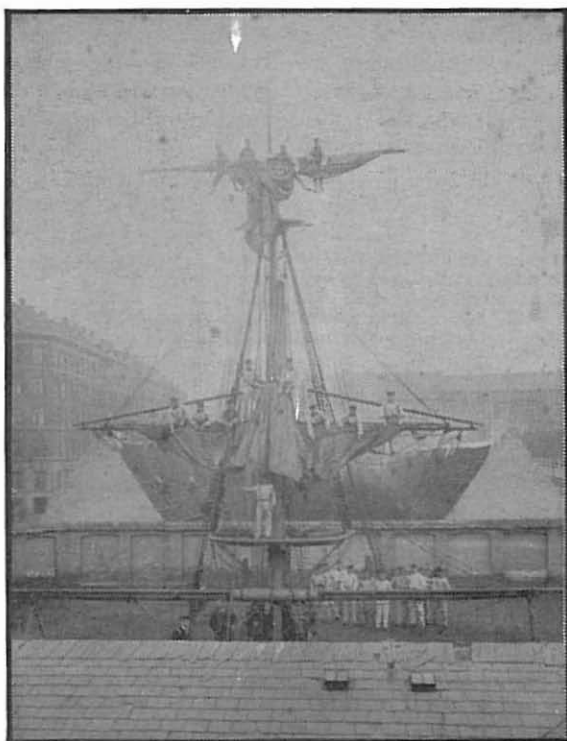
Noter.

- 1) *Tidsskriit for Søværnen*, maj 1978, p. 165. At Niels Juels gennembrud skulle være en myte er faktisk ikke undertegnedes - mere eller mindre geniale - idé, men også hævdet af Bjerg og Bergersen, hvad Hærning åbenbart har overset.
- 2) *Tidsskriit for Søværnen* nr. 4-6, 1987, p. 189-190.
- 3) H.C. Bjerg (red.), *Slaget i Køge Bugt 1. juli 1677*, København 1977, p. 56-58.
- 4) Jvf. Barfod, *Marinehistorisk Tidsskriit* nr. 3, 1991, p. 22 om dette sidste.
- 5) *Marinehistorisk Tidsskriit* nr. 2, 1991, p. 26.
- 6) Af praktiske grunde er der citeret fra Orlogskaptajn P. Holck: "Drakens erobring og taktiske betragtninger vedrørende slaget i Køge Bugt 1. juli 1677". *Tidsskriit for Søværnen* 1953, Bilag 1 (p. 577-583), teksten til Johann Husmanns stik af slaget. Overensstemmelsen mellem denne tekst på den ene side og relationerne af 8., 10. og 14.7 1677 på den anden - og de tre relationer indbyrdes - er imidlertid så stor, at dette ikke har betydning for argumentationen.
- 7) Se *Tidsskriit for Søværnen* nr. 4-6, 1987, p. 191.
- 8) Om Horns meddelelse om 8 skibe, der slutter sig til den danske flåde under slaget (se Barfod i *Historisk Tidsskriit* 1980, p. 293), refererer til de danske efternøleres opduken ved Draken eller til M. Rodstens gengørelse med flåden efter sejren over Drakens sekundanter lader sig ikke afgøre. Det skal i øvrigt nævnes, at Havmanden, hvis journal citeredes oven for, var i M. Rodstens eskadre (se gengivelsen af den relevante liste over de danske skibe og inddelingen i de tre eskadrer J.H. Barfod, *Niels Juel* Århus 1977, p. 182-183), og altså ifølge journalen synes at have deltaget i slaget sammen med de øvrige eskadrer fra begyndelsen.
- 9) Jvf. *Tidsskriit for Søværnen* nr. 4-6, 1987 p. 180 for et påviseligt tilfælde af en sådan forvanskning af det faktiske forløb.
- 10) Holck, op. cit., p. 585.

FRA ORLOGSMUSEETS BILLEDARKIV...

Billedet i sidste nummer viste et parti fra Gammelholm, taget ca. 1860 få år før dets nedlæggelse. Vi befinder os på den nuværende Havnegade, lidt syd for Nyhavn. I forgrunden ses skibsværftets badeanstalt (ud for Mastegraven), der i de senere år af Gammelholms eksistens blev benyttet af garnisonen og en del af byens drengeskoler. I bassinet var anbragt en del svømmeflåder, som nød stor popularitet. Træskurene på billedet er omklædningsrum for badeanstalten til hvilken, der var direkte adgang fra Nyhavn ved Frosteborg Vagt. I baggrunden kan skimtes (svagt) Tuteins Pakhus (populært kaldet Grynmøllen) og Christianskirken på Christianshavn.

Den heldige vinder blev **Birger Nilsson, Rosendalsgade 14, 2100 Kbh. Ø**, som har fået sin præmie tilsendt.

Vi vil gerne have oplyst, hvad det er, vi ser på billedet samt hvor det er taget.

Svar til Orlogsmuseet senest den 4. januar 1993.